

MÜKÂTEBE

Bu sözleşme ile efendinin kölesi üzerindeki tasarruf hak ve yetkisi sona ermekle birlikte rakabe mülkiyeti ilişkisi kitâbet bedelini tamamen tahsil edinceye kadar devam eder. Bu fakihlerin çoğunluğunun görüşüdür. Özellikle bazı sahâbe fakihleri ise mükâtebin taahhüt ettiği bedelin dörtte üç, üçte bir, üçte iki gibi bir kısmını ödemesi halinde mükâtib ve mükâtebe arasında mülkiyet ilişkisinin sona erip borcun kalan kısmı için borçlu -alacaklı ilişkisinin başlayacağını ileri sürmüştür (Serahsî, VII, 205-206). Hatta İbn Abbas'a göre mükâtebe yapan köleye baştan itibaren bir mal veya hizmet mukabilinde âzat etme işleminin hükümleri uygulanır, yani hemen hürriyetini elde eder, taahhüt ettiği bedel şahsî bir borç olarak devam eder. Fakihlerin çoğunluğuna göre efendi, mülkiyet hakkını sözleşmenin özü ve amacıyla bağdaşmayan bir tasarrufla sona erdirmemez. Meselâ kitâbet bedelinden vazgeçerek veya âzat ederek mükâtebi hürriyetine kavuşturabilirse de satım, bağış, vasiyet gibi bir yolla onu mülkünden çıkaramaz.

Mâlikî ve Hanbelîler'e göre sahih bir mükâtebe sözleşmesi hem köle hem efendi bakımından bağlayıcı bir akid olup taraflardan hiçbirini mâkul bir sebep bulunmaksızın bunu tek taraflı iradesiyle bozamaz. Hanefî ve Şâfiîler bu sözleşmenin efendi bakımından bağlayıcı olduğu, köle bakımından ise bağlayıcı olmadığı kanaatinde. Fakihlerin çoğunluğuna göre taraflar karşılıklı rıza ile kitâbet sözleşmesini hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaksızın feshedebilirler.

Hanefî ve Mâlikîler'e göre mükâtebin borcunu ödemekten acze düşmesi halinde efendinin talebi üzerine hâkim, Şâfiîler'e göre ise doğrudan doğruya efendi akdi feshedebilir (Şîrâzî, II, 15). Efendinin ölümüyle sözleşmenin bozulmayacağı hususunda görüş birliği bulunmakla birlikte mükâtebin ölümü halinde bunun münfesi olup olmayacağı tartışmalıdır. Hanefîler, bu durumda sözleşmenin infisah etmeyeceği, Şâfiîler edeceği kanaatinde; Mâlikîler ise kitâbet kapsamına giren çocuğu varsa münfesi olmayacağını yoksa olacağını ileri sürmüşlerdir (Bedreddin el-Aynî, XIII, 123).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 251, 437; V, 443, 444; Buhârî, "Mükâtebe", 3, 4; Müslim, "İtâk", 6; İbn Mâce, "İtâk", 3; Ebû Dâvûd, "İtâk", 2; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 20; Nesâî, "Nikâh", 5; Şâfiî, *el-Üm*, VIII, 32-36, 90; Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 230-260;

Abdürrezzâk es-San'ânî, *Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, VIII, 369-431; Cessâs, *Ahıkâmü'l-Şur'ân*, III, 321-326; İbn Hazm, *el-Muhalâ*, VIII, 219-224; Bâcî, *el-Müntekâ*, Kahire 1331-32, VII, 2-7; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 11-15; Serahsî, *el-Mebisût*, VII, 142-148, 205-206; VIII, 2-80; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahıkâmü'l-Şur'ân*, Beyrut 1972, III, 1382-1385; Kâsânî, *Bedâ'î'*, IV, 133-159; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Kahire 1316, VII, 156-160; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, II, 432-446; İbn Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-semîne* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân - Abdülhafız Mansûr), Beyrut 1415/1995, III, 383-393; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), IX, 410 vd.; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebî'inü'l-hâkâ'ik*, Bulak 1315, V, 149-175; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâit-türâsî'l-Arabî), XIII, 116-124; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1376/1957, VII, 446-447; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, VIII, 50-60; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, Kahire 1315, X, 391; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, VIII, 410-417; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kunâ'*, IV, 560; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 2-5; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşan Halil*, Bulak 1317, VIII, 140-142; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 79; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), VI, 98-118; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 575; Bilmen, *Kamus*, III, 342, 347; IV, 46-57; Mustafa Öztürk, *Mevâlî'nin Hadis Rivâyetindeki Yeri* (Hicrî I. ve II. Asır) (doktora tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 4; *Mv.F*, XXXVIII, 360-361.

FAHRETTİN ATAR

MÜKELLEF

(bk. TEKLİF).

MÜKELLEFİYET

(bk. VAZİFE).

MÜKREM el-İCLÎ

(مكرم العجلي)

Mükrem (Ebû Mükrem) b. Abdillâh el-İclî (II./VIII. yüzyıl)

Hâriciler'in Seâlibe kolunun tâli fırkalarından Mükremiyye'nin kurucusu (bk. SEÂLİBE).

MÜKREMİYYE

(المكرمية)

Mükrem el-İclî'ye

(II./VIII. yüzyıl)

nisbetle anılan,

Hâriciler'in Seâlibe koluna mensup tâli fırka

(bk. SEÂLİBE).

MÜKSİRÛN

(المكثرون)

Çok hadis rivayet eden yedi sahâbi hakkında kullanılan terim.

Sözlükte "sayıca çok olmak, artmak" anlamındaki **kesret** kökünün "if'âl" kalıbından türeyen **müksir** kelimesi çok hadis rivayet eden sahâbiyi ifade eder. Bu anlam "ekserü's-sahâbeti rivâyeten, ekserü's-sahâbeti hadîsen, el-müksirüne mine's-sahâbeti rivâyeten" gibi tabirlerle de ifade edilir. Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet etmeye "iksârü'l-hadis", az hadis rivayet etmeye "ıklâlü'l-hadis" denir. Resûl-i Ekrem vefat ettiğinde 114.000 kadar olduğu belirtilen sahâbiler rivayetlerinin azlığı ve çokluğu bakımından iki gruba ayrılır; bunlardan az hadis rivayet edenler için **mukillûn** terimi kullanılır. Müksirûn grubuna giren sahâbilerin altı, yedi veya dokuz kişi olduğu söylenmiştir. Altı kişi esas alındığında müksirûn 1500 ve üzeri, yedi kişi esas alındığında 1000 ve üzeri, dokuz kişi esas alındığında 700 ve üzeri rivayeti bulunan sahâbileri kapsar. Ahmed b. Hanbel'e göre müksirûn Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan ibarettir. Ebû'l-Fidâ İbn Kesir bunlara Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Amr b. Âs ve Abdullah b. Mes'ûd'u ilâve eder. Süyûtî müksirûnu 1000 ve daha fazla hadis rivayet eden yedi sahâbi olarak tanımlar ve Ahmed b. Hanbel'in adlarını zikrettiği altı sahâbiye Ebû Saîd el-Hudrî'yi ekler. Onun bu tarifi daha sonraları benimsenmiştir. 1000'den az hadis rivayet eden sahâbiler de mukillûn olarak kabul edilmiştir.

Bazı kaynaklarda müksirûnun rivayet ettiği hadislerin sayısı hakkında kesin olmayan rakamlar kaydedilmiştir. İbnü'l-Cevzî bu belirlemeyi yaparken Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'ini dikkate almıştır. Hadis koleksiyonlarının en kapsamlısı olan bu eserde 1300'den fazla sahâbînin rivayeti bulunmakta olup İbnü'l-Cevzî önce 2000'in üzerinde rivayeti bulunanları, ardından 1000-2000, daha sonra 100-1000 arasında hadis rivayet eden sahâbileri zikretmiş, son olarak da sadece iki ve bir rivayeti bulunanları sıralamıştır. Muhammed Zübeyr Sıddîki, 123 sahâbiyi rivayet ettikleri hadis sayısına göre az hadis rivayet edenlerden çok hadis rivayet edenlere doğru sıralamış, bunlardan yedisinin 1000'in üzerinde, dördünün 500 ile 1000 arasında, üçünün 300, dördünün 200, yirmi birinin 100 kûsur hadis rivayet ettiğini göstermiştir.

Buna göre 100 ve üzerinde hadis rivayet eden sahâbî sayısı otuz dokuz, 300'ün üzerinde hadis rivayet edenlerin sayısı sadece on dördtür. Diğer taraftan 2000'den fazla hadis rivayet eden sahâbîler "ashâbü'l-ülûf", 1000 ile 2000 arasında hadis rivayet edenler "ashâbü'l-elf", 200 ile 1000 arasında hadis rivayet edenler "ashâbü'l-miîn", sadece bir hadis rivayet edenler de "ashâbü'l-vâhid" tabirleriyle anılmıştır.

Bazı sahâbîlerin çok sayıda hadis rivayet etmesinin en önemli sebebi hadis rivayetine duydukları özel ilgidir. Bunların başında 5374 rivayetiyle Ebû Hüreyre gelir. Ebû Hüreyre hadise olan ilgisini anlatırken şunları söylemektedir: "Muhacirler çarşıda ticaretle, ensar bağ ve bahçelerinde ziraatla uğraşırken ben karın tokluğuna Resûlullah'a hizmet eder, hadislerini toplar, böylece başkalarının bilmediği şeyleri öğrenirdim" (Buhârî, "İlim", 42; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 159-160). İbnü'l-Cevzî, Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadisin onlarca farklı tarihini sayarak 5374 sayısını elde etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ine göre ise onun rivayet ettiği hadislerin sayısı mükerrerleriyle birlikte 3848'dir. Mükerrerleri dikkate alınmadığında Ebû Hüreyre'nin Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki rivayetler 1579'a düşer. Abdullah b. Ömer ilim ve ibadeti siyasete tercih eden, hilâfet tekliflerini birkaç defa reddettiği bilinen bir sahâbî olarak mükerrerleriyle birlikte 2630 hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ise 2019 rivayeti vardır. On yıl müddetle Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadislerin sayısı 2286 olup Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki rivayetleri 2178'dir. Hz. Âişe'nin ise Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde 2210, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 2403 rivayeti yer alır. Onun ardından Abdullah b. Abbas gelir. Abdullah'ın Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde 1660, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 1696 rivayeti bulunmaktadır. İbn Abbas'ı Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'indeki 1540, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki 1206 rivayetiyle Câbir b. Abdullah takip eder. Ebû Saîd el-Hudrî'nin Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde 1170, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 958 rivayeti vardır. İbn Kesir'in müksirûna ilâve ettiği Abdullah b. Mes'ûd'un Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde 848, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 892 rivayeti, Abdullah b. Amr b. Âs'ın Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde 700, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 722 rivayeti mevcuttur.

Ashabın büyük çoğunluğu ile ilk dört halife hadis rivayeti açısından mukillün arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber'le uzun süre birlikte olmalarına rağmen bazı sahâbîlerin az hadis rivayet etmesinin başlıca sebebi devlet işleriyle ve savaşlarla meşgul olmaları ve erken vefat etmeleridir. Meselâ Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra çeşitli firkaların ortaya çıkması, buna bağlı olarak uydurma rivayetlerin çoğalıp yayılması Hz. Ali gibi bazı sahâbîlerin az hadis rivayet etmesine yol açmıştır. Hayatı boyunca Resûl-i Ekrem'den hemen hiç ayrılmayan Hz. Ebû Bekir'in az hadis nakletmesinin sebeplerinden biri hadislerin öğrenimine ağırlık verilmeden önceki dönemde vefat etmesidir. Hz. Peygamber ile uzun süre beraber olan bazı sahâbîlerin az hadis rivayet etmesinin bir başka sebebi de Resûl-i Ekrem'in kendisi adına yalan uyduranları ciddi şekilde uyarmasıdır (Buhârî, "İlim", 38; Müslim, "Zühd", 72). Ayrıca onların bir kısmının ailesinin geçimiyle meşgul olması, ilim merkezlerinden uzakta yaşamaları da bu sebepler arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "kstr" md.; Buhârî, "İlim", 38, 42; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 159-160, "Zühd", 72; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 365-372, 374-378; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fuhûmî'l-eser* (nşr. Ali Hasan), Kahire 1975, s. 363-387; İbnü's-Salâh, *Üllümü'l-hadis* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1411/1990, s. 492; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 151-152; V, 318-321; Nevevî, *et-Takrib*, Kahire 1388/1968, s. 45; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 432-447; Şemseddin es-Sahâvî, *Fethu'l-muğis* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, IV, 74, 102-103; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvahhâb Abdülâtîf), Beyrut 1409/1989, II, 216-218; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 26-35; M. Zubayr Siddîqî, *Hadith Literature*, Calcutta 1961, s. 22-37; *Terceme-i Mukaddime*, s. 25-26; İyâde Eyyûb el-Kübeysî, *Şahâbetü Resûlillâh fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Dimaşk 1407/1987, s. 135-142; Ahmed M. Şakir, *el-Bâ'isü'l-haşîş* (nşr. Ali Hasan Abdülhamîd), Riyad 1417/1996, II, 506-512.

CEMAL AĞIRMAN

MÜKTEFÎ-BİLLÂH

(المكتفى بالله)

Ebû Muhammed el-Müktefî-Billâh Ali b. el-Mu'tazid-Billâh Ahmed b. el-Muvaffak-Billâh el-Abbâsî (ö. 295/908)

Abbâsî halifesi (902-908).

Receb 264'te (Mart 878) doğdu. Halife Mu'tazid-Billâh'ın oğludur. 3 Ramazan 281'de (6 Kasım 894) Rey valiliğine tayin edildi. Beş yıl süren bu valiliği döneminde

Cibâl ve İsfahan'da hüküm süren Dülefil'er'i ortadan kaldırarak bölgede yeniden Abbâsî hâkimiyetini tesis etti. 286'da (899) Cezire valiliğine getirildi. Mu'tazid-Billâh'ın 22 Rebülâhîr 289'da (5 Nisan 902) vefatı üzerine Vezir Kâsım b. Ubeydullah o sırada Rakka'da bulunan veliaht Müktefî-Billâh için Bağdat'ta biat aldı. 8 Cemâziyelevvel 289'da (20 Nisan 902) Bağdat'a ulaşan Müktefî, babasının yaptırdığı yer altı zindanlarını yıkmakla işe başladı. Bu durum halk tarafından olumlu karşılandı.

Müktefî-Billâh'ın iktidarının başında Rey bölgesi Saffâri'lerin eline geçti. Bu sırada halife, nüfuzlu kumandanlardan Emîr Bedr ile meşgul olduğundan bölgeye dört ay sonra asker sevk edebildi (30 Zilkade 289 / 5 Kasım 902). Bu seferin sonucuyla ilgili olarak kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Aynı yıl Sâmani Emîri İsmâil b. Ahmed Rey'i ele geçirdi. Müktefî ertesi yıl Fars bölgesini Saffâri'lerin idaresine bıraktı.

Karmatîler'in Suriye'deki birçok şehri yağma ve tahrip etmesi üzerine Müktefî-Billâh onlarla ciddi şekilde mücadele etmeye karar verdi. Halifenin emriyle İhşidîler'den Tuğç b. Cuf, Karmatîler üzerine bir ordu sevketti. Ancak ordunun kumandanı Beşir mağlûp oldu ve öldürüldü (6 Rebülâhîr 290 / 9 Mart 903). Aynı yıl Karmatîler Dimaşk'ı muhasara ettiler. Mısır'dan Bedr el-Hammâmî adlı bir kumandanın idaresinde bir ordu Dimaşk'a gönderildi ve Karmatî lideri Şeyh Yahyâ b. Zikreyeh katledildi (Şâban 290 / Temmuz 903). Yerine geçen kardeşi Hüseyin etrafına büyük bir kalabalık toplayarak tekrar Dimaşk üzerine yürüdü. Haraç ödemeleri şartıyla halk ile anlaşma yaptıktan sonra Humus'a (Hims) geçen Hüseyin şehri zaptedip "el-Mehdî emîrü'l-mü'minin" lakabıyla kendi adına hutbe okuttu. Ardından Hama, Maarretünnu'mân, Selemiye ve diğer şehirleri zapt ederek halkı kılıçtan geçirdi. Bu sırada Mısır ve Suriye'den halifeyi Karmatîler'le mücadeleye davet eden mektuplar gelmeye başladı. Bunun üzerine halife Bağdat'tan Musul'a doğru yola çıktı. Ebû'l-Ağar kumandasında gönderdiği 10.000 kişilik öncü kuvvet Halep yakınlarında Karmatîler'in baskınına uğradı ve birçok kişi hayatını kaybetti (Ramazan 290 / Ağustos 903). Halife Rakka'da ordugâh kurup Muhammed b. Süleyman el-Kâtib kumandasındaki orduyu Karmatîler üzerine sevketti. Şevval 290'da (Eylül 903) Tolunoğulları'nın kumandanlarından Bedr Karmatîler'i bozguna uğrattı. Aynı yıl Bahreyn emîri Karmatîler'e ait bir kaleyi ele geçirdikten sonra Katîf'e yürüdü ve burayı da zaptetti.